

Adalékok a közoktatási földrajz tananyag kiválasztásához

© Jász Erzsébet
Debreceni Egyetem, Debrecen
j_eske@vipmail.hu

A természettudományos tantárgyak kissé mostohaszerepet töltenek napjainkban a közoktatásban. Így van ez a földrajzzal is, bár tudjuk azt, hogy erős integratív jellege, rendkívüli szerteágazósága, a természettudományok és társadalomtudományok határán való elhelyezkedése miatt kilóg az egyértelműen természettudományosnak vélt tárgyak köréből. A hagyomány szerint azonban ide sorolandó. A földrajz sincs jó helyzetben az iskolai tantárgyak között. Ez a tény és a leendő hivatásomból (földrajz-történelem szakos tanár) fakadó érdeklődés vezetett arra, hogy a magyarországi földrajzoktatás helyzetével, megújulási lehetőségeivel kezdjek el foglalkozni.

Mielőtt hozzáálltam a munkámhoz az előzetes ismereteim és a környezetemben tapasztaltak alapján megfogalmaztam négy hipotézist, amelyek a következők: a magyarországi földrajzoktatás története során akadtak problémák hasonlóan a mai helyzethez, alacsony a földrajz presztízse, nincs reális kép a földrajzról, a diákok által támasztott elvárások nem egyeznek a tantervi tartalmakkal.

Az első hipotézisem a szakirodalom áttanulmányozása után beigazolódott. Történetét végigkövetve az I. Ratio Educationistól kezdve szembesültem azzal, hogy akár a tantervekkel, akár az óraszámokkal, akár a tananyag mennyiségével vagy a tanulók teljesítményével, mindig felmerült a változtatás szükségessége az aktuális helyzettel való elégedetlenség miatt (Udvarhelyi & Göcsei, 1973).

A történetiségre nem térek ki részletesebben e tanulmány keretei között, a másik három hipotézisemre viszont bővebben szeretnék reagálni, amihez már saját eredményeimet is felhasználom. Egy 252 mintaszámú, 12. osztályos diákokból álló kérdőíves felmérést végeztem el, az eredményeket Microsoft Office Excel 2003 és SPSS 18 programok segítségével dolgoztam fel és készítettem diagramokat. Ez az empirikus vizsgálati módszer közvetlen vizsgálatnak tekinthető, mivel a diákok saját maguk nyilatkoznak a véleményükről a kérdések segítségével.

A második feltételezésemre előzetesen korábbi felmérések is választ adtak. Ezekből kiderült, hogy a szülők, diákok és más tanárok is körülbelül a középmezőnybe vagy attól lejjebb sorolják a földrajzot (Homoki & Sütő, 2011; Ütőné Visi, 1999, 2011). Az általam elvégzett kérdőíves felmérés egyik kérdése arra vonatkozott, hogy hanyadik helyre sorolják a földrajzot a továbbtanulás, és a mindennapi életben való hasznosság szempontjából. Az első esetben a tárgyak sorrendje a következő: idegen nyelv, matematika, történelem, irodalom, informatika, biológia, földrajz, fizika, kémia, vagyis a földrajz 9 tárgy közül a 7. El kell azonban fogadnunk azt a tényt, hogy a kötelező érettségi tárgyak bizonyára mindig meg fogják előzni, az informatika fontos a folyamatosan modernizálódó világban, a biológia pedig több szaknál figyelembe vehető a pontszámítás során. A mindennapi életben való hasznosság sorrendje: idegen nyelv, informatika, matematika, biológia, földrajz, történelem, irodalom, fizika, kémia.

A földrajz ebből a szempontból jobb helyen van - a középmezőnyben -, ami mindenképp jó. Azonban a sorrendet látva meglepett az, hogy maguk a diákok hasznosabbnak tartják a matematikát, holott hányszor ülnek értetlenül az órán megjegyezvén, hogy sose fogjuk ezt az életben használni. Ezek az eredmények azt

mutatják, hogy a földrajz népszerűsége, presztízse alacsony, viszont a kérdés ennél összetettebb. Ha az érettségi vizsga szempontjából közelítünk, akkor más következtetéseket lehet levonni. A kétszintű érettségi vizsga magával hozta az előrehozott érettségi lehetőségét is. Ha a május-júniusi vizsgaidőszakokban a középszinten előrehozottan érettségizők számát nézzük tantárgyanként, a földrajz népszerűnek tekinthető. Minden évben felkerült a dobogóra az idegen nyelv és az informatika után/mellett, ráadásul a soron következő tárgyakat nem csak néhány tíz különbséggel előzte meg. Ezen vizsgatípus lehetősége kedvezően hatott a földrajz népszerűségének alakulására, még ha nem is pusztán „szerelemből”, hanem a viszonylagos könnyűsége miatt (ami a kisebb követelményből is fakad) is választották sokan (Publikus érettségi statisztikák, 2006-2012).

Sajnos azonban, nem lehetünk nyugodtak. Az érettségi szabályzat 2014. január 1-jétől életbe lépő módosítása miatt az előrehozott érettségi lehetősége csak az informatikára és az idegen nyelvre redukálódik, így többek között a földrajz is kimarad (Az érettségi vizsgák szabályainak változásai, 2012). Úgy gondolom, hogy a földrajz presztízse ennek köszönhetően romlani fog, mert inkább választanak azok a diákok, akik a szabadon választható tárgy esetében a könnyűsége miatt például társadalomismeretet, mint földrajzot. Hiába marad ugyanannyi a követelmény, a tanulásból két év kimarad, ugyanis 10. osztály után csak 2 év múlva kerül sor a vizsgára. Természetesen ott a fakultáció lehetősége, de az nem változtat az imént leírt tényen, s az pedig egy másik kérdés, hogy van-e kapacitás az iskolákban, mekkora igény lenne rá, de ezekbe nem megyek bele. A számomra nem túl biztató jövőkép alapján felmerül a megoldás keresésének szükségessége. Mi lehetne vajon a megoldás?

Több irányból is közelíthetünk a megoldás felé. Egyrészt gondolkodhatunk módszertani újításokban, a tantárgy és az évfolyamok viszonyának átkonstruálásában, a tanulói igények, a tantervi tartalmak és az érettségi követelmények szorosabb összehangolásában. Eddigi munkám során elsősorban a tanulói igények felmérésére összpontosítottam a kérdőíves felmérés keretében. Mivel általában az emberekre jellemző az érdekből való közelítés is a dolgokhoz, vagyis egyik elsődleges szempont mindennek a hasznát keresni, az egyik kérdés a földrajz fő közoktatási témaköreinek a mindennapi életben való hasznosságára vonatkozott.

A fő tematikai egységek (térképészeti ismeretek, topográfia, csillagászat, kőzetburok, légkör, vízburok, regionális gazdaságföldrajz, általános társadalomföldrajz, Magyarország földrajza, környezetvédelmi ismeretek) közül az alacsonyabb helyen az általános természetföldrajzhoz tartozó egységek tartoznak, míg hasznosabbnak tartják a térképészeti, regionális gazdaságföldrajzi, általános társadalomföldrajzi, Magyarország földrajzára és a környezetvédelemre vonatkozó ismereteket. Annál a kérdésnél, hogy mely témakörökről tanulnának többet, kevesebbet vagy megfelelő a kapott ismeretmennyiség, szintén hasonló kép rajzolódik ki. A diákok kb. 50 %-a mondta azt, hogy az előbb is felsorolt hasznosabbnak vélt témakörökről szívesen tanulnának többet. Ha a hasznossághoz a tematikai egységek és egyes hétköznapi tevékenységek (hosszabb utazás, vetélkedő, rejtvények, hírek, újságok, kirándulás, túrázás, időjárás jelentés, ház körüli munka, hobbi, pályaválasztás) viszonya alapján közelítünk, szintén az előbbi tendencia rajzolódik ki, vagyis a tevékenységek esetében, is nagyobb szerepet játszanak a már kiemelték, mint egyáltalán a természetföldrajzos egységek összességében véve. Kivéve, hogy az időjárás jelentések értelmezésénél valószínűleg a légkör földrajza miatt nagyobb szerepe van a természetföldrajznak.

Megoldásként említettem az érettségi követelmények és a tantervi tartalmak tanulói igényekkel való összehangolását is. Az érettségi követelményben jelenleg

nagyobb súlyt tesz ki az általános társadalomföldrajz, mint a tantervi követelményekben. Előbbi esetében ez az arány 25,7 %, míg a második esetben 14,2 %. Emellett az általános természetföldrajz (38,6%) és a regionális földrajz (35,7%) aránya az érettségi vizsgán szinte megegyezik (Teperics, 2011), a tantervi tartalmakban viszont van eltérés, ami a regionális földrajz (52,7%) javára billen. Ez az eltérés abból következik, hogy figyelembe vettem az általános iskola 7-8. évfolyamának követelményeit is, mivel az érettségi vizsga ezekre is kiterjed. Az oktatás ezen szintjén a regionális földrajzi tartalmak aránya 79,4 % (Kerettanterv 2012). Az adatok jól mutatják, hogy nemcsak az érettségi követelmény nem egyezik a tantervi tartalmakkal, de a kettő nem egyezik a tanulói igényekkel sem.

A sorrendet kicsit felcserélve, most reagálnék a harmadik hipotézisemre, miszerint nincs reális kép a földrajzról. Ehhez egyrészt egy másik empirikus vizsgálat adott kapaszkodót. Az egykor nagyon népszerű „Legyen Ön is milliomos” című televíziós vetélkedő 2000. és 2005. közötti földrajzi tartalmú kérdéseit csoportosítottam. Az elemzésből közvetett képet kaptam, mivel a vetélkedő kérdéseinek szerkesztői nem saját véleményükről nyilatkoztak. Ők a felnőtt korosztály képviselőinek tekinthetők, akik még a régi típusú tantervek szerint tanulták a földrajzot. A 865 csoportosított kérdés megoszlása meglepő volt a számomra. 813 kérdés regionális földrajzi, 38 általános természetföldrajzi, 14 általános társadalomföldrajzi tartalmú kérdés. Ebből arra lehet következtetni, hogy a felnőtt korosztály körében nincs teljesen reális kép, mivel az adatszerű, regionális földrajzi tartalmú kérdéseket tartják földrajznak, ami nagyban köszönhető a szocialista hagyományoknak is. Ugyanakkor meg kell jegyezni azt is, hogy ezt az eredményt befolyásolta a műveltségi vetélkedők azon sajátossága, miszerint elsősorban a lexikális tudásra épülnek. Úgy gondolom azonban, hogy ezt figyelembe véve is megállapítható, hogy a régi típusú tantervek alapján tanulók inkább a regionális tartalmakat tartják földrajznak és nincsenek teljesen tisztában a földrajz szerteágazóságával sem. Mellettük a kérdőívet kitöltő diákok sincsenek teljesen tisztában a földrajz helyével. A kérdőíves felmérés első kérdésénél azt kellett bejelölniük, hogy mely tudományterületekhez sorolnák a földrajzot. Többet is választhattak a következők közül: társadalomtudományok, természettudományok, földtudományok, élettudományok. A természettudományokon belül helyet foglaló földtudományok azért került be, mert kíváncsi voltam, mennyire tudják együtt kezelni a kettőt. Meglepő volt a számomra, hogy az, aki bejelölte a földtudományokhoz, nem feltétlenül jelölte a természettudományokhoz, vagy fordítva. Még nagyobb volt az eltérés a társadalomtudományokhoz és a természettudományokhoz bejelölők között. A felmérés alapján tehát megállapítható, hogy a tanulók nincsenek teljes mértékben tisztában a földrajz interdiszciplináris, integratív jellegével, ami már csak azért is meglepő, mert a 10. osztályos tananyag jó része az általános társadalomföldrajz témakörébe tartozik (Kerettanterv 2003).

Összességében véve a hipotéziseimre felvillantott válaszokból megállapítható, hogy a földrajz presztízse veszélyben van, nincs reális kép róla, a tantervi tartalmak nem egyeznek a tanulói igényekkel. Természetesen sok lehetőség van arra, hogy népszerűbbé tegyünk a földrajzot, gondolok itt módszertani technikákra, IKT eszközök alkalmazására, projektalapú oktatásra, kirándulásokra. Mint már említettem, eddigi munkámban ezekre még nem tértem ki. Az érettségi vizsgaszabályzatban bekövetkezett változásokból fakadó hátrányt csökkenthetné, ha a földrajz több szak esetében (pl. turizmus vendéglátás, közgazdasági szakok) is beszámítható lenne a felsőoktatásban való továbbtanulásnál. Mindenképp hasznos lenne, ha az óraszámok növekednének, erre azonban sajnos nincs reális esély. A tantárgy felsőbb évfolyamokban való oktatására viszont véleményem szerint lenne lehetőség, és ésszerűbb is lenne egyrészt azért, hogy az érettségi előtt ne essen ki két év, másrészt

pedig azért, mert sokkal jobban illeszkedne az életkori sajátosságokhoz. Ezek mellett pedig úgy gondolom, hogy a tanulói igényeket elvárásokként is felfoghatjuk, amelyeket érdemes lenne figyelembe venni a tantervi tartalmak összeállításánál. A természetföldrajzos témakörök rovására növekedhetne az általános társadalomföldrajz, regionális gazdaságföldrajz, térképészeti ismeretek, környezetvédelmi ismeretek aránya a tananyag mellett az érettségi követelményben is. Földrajzsként persze sajnálnám bármelyik egységnek a csökkentését is, hiszen így alkot számomra egy egészet, amit jól mutat, hogy a környezetvédelemben való jártassághoz elengedhetetlen a természetben lejátszódó folyamatok ismerete. Véleményem szerint azonban engedni kell, és természetesen nagyobb mintaszámú, részletesebb vizsgálatok után, átalakítani a közoktatási földrajz tananyagot, mert valószínűleg növekedne a földrajz népszerűsége, ha a diákok olyan tanterv alapján tanulnának, amelyek az ő érdeklődési területeiket is figyelembe veszik.

Irodalomjegyzék

- 10/2003. (IV. 28.) OM rendelet a kerettantervek kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról szóló 28/2000 (IX. 21.) OM rendelet módosításáról.
- 51/2012. (XII. 21.) számú EMMI rendelet a kerettantervek kiadásának és jogállásának rendjéről.
- Az érettségi vizsga vizsgaszabályzatának kiadásáról szóló 100/1997. (VI. 13.) Korm. rendelet 2012. évi módosítása.
- HOMOKI E., & SÜTŐ L. (2011). A Földrajz tantárgy megítélése – A hétköznapi földrajzelemek vizsgálata egy felmérés tükrében. *Földrajzi Közlemények*, 135 (2), 135-145.
- Publikus érettségi statisztikák 2006-2012.* <https://www.ketszintu.hu/publicstat.php> [2013. 11. 30.]
- TEPERICS K. (2011). Korszerű társadalom-földrajzi ismeretek a földrajzoktatásban. *Földrajzi Közlemények*, 135 (2), 147-155.
- UDVARHELYI K., & GÖCSEI I. (1973). Az alsó- és középfokú földrajztanítás története Magyarországon. Budapest: Tankönyvkiadó.
- ÜTŐNÉ VISI J. (1999). Földrajztanításunk egy felmérés tükrében. In Ütőné Visi J. (szerk.): *Vizsgatárgyak, vizsgamodellek II* (pp. 79-112). Budapest: OKI.
- ÜTŐNÉ VISI J. (2011). Helyzetkép és lehetőség – A földrajzoktatásról egy felmérés tükrében. *Földrajzi Közlemények*, 135 (2), 115-123.